

УДК: 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.52>

ОБМЕЖЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ РОСІЇ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Кас'яновський І.О.,
аспірант

Інституту держави та права ім. В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000 0002 3282 6101
e-mail: kasianovski@gmail.com

Кас'яновський І.О. Обмеження юрисдикційного імунітету росії в судовій практиці України.

Стаття зосереджена на останніх тенденціях судової практики в Україні щодо обмеження судового імунітету російської федерації у спорах, що пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України, в контексті агресії російської федерації з 2014 року. В статті проведено аналіз положень національного законодавства України та ключових міжнародного-правових документів у сфері юрисдикційних імунітетів – Європейської конвенції про імунітет держав 1972 р. та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р. Зокрема, проаналізовано можливість застосування «деліктного винятку», передбаченого міжнародним правом, при розгляді справ щодо відшкодування шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України, внаслідок агресії російської федерації. Особливо розглянуто питання, чи підпадають дії рф та її збройних сил на території України під розуміння реалізації державою своїх суверенних прав, оскільки встановлення подібного факту безпосередньо впливає на поширення юрисдикційного імунітету на державу під час розгляду справ щодо наслідків дій, вчинених збройними силами цієї держави на території іншої держави. Проаналізовано практику Верховного Суду у вищезазначених категоріях справ та її роль у формуванні тенденції міжнародного права до обмеження юрисдикційних імунітетів держав та потенційному формуванні нових звичасвих норм міжнародного права щодо обмеження юрисдикційних імунітетів держав та застосування концепції «деліктного винятку» при розгляді відповідних справ. В контексті зазначеної судової практики розглянуто наявні законопроекти та проаналізовано перспективи проведення відповідних законодавчих змін на рівні національного законодавстві. Також у статті проаналізовано перспективи виконання рішень, прийнятих українськими судами проти російської федерації, у спорах щодо відшкодування шкоди завданої фізичним особам на території України внаслідок агресії російської федерації.

Ключові слова: міжнародне право, судова практика; імунітет російської федерації; агресія російської федерації; юрисдикційні імунітети; шкода життю та здоров'ю; «деліктний виняток».

Kasianovskyi I. Limitation of jurisdictional immunity of russia in the judicial practice of Ukraine.

The article focuses on the latest trends in judicial practice in Ukraine regarding the limitation of judicial immunity of the russian federation in disputes related to compensation for damage caused to the life or health of natural persons on the territory of Ukraine, in the context of the aggression of the russian federation since 2014. The article analyzes the provisions of the national legislation of Ukraine and key international legal documents in the field of jurisdictional immunities – the European Convention on State Immunities of 1972 and the UN Convention on Jurisdictional Immunities of States and their Property of 2004. In particular, the possibility of applying the “tort exception” stipulated by international law is analyzed, considering cases regarding compensation for damage caused to the life or health of natural persons on the territory of Ukraine, as a result of the aggression of the russian federation. The issue of whether the actions of the russian federation and its armed forces on the territory of Ukraine fall under the understanding of the state’s implementation of its sovereign rights is considered separately,

since the establishment of such a fact directly affects the extension of jurisdictional immunity to the state during the consideration of cases regarding the consequences of actions committed by the armed forces of this state on the territory another state. The practice of the Supreme Court in the above-mentioned categories of cases and its role in the formation of the tendency of international law to limit the jurisdictional immunities of states and the potential formation of new customary norms of international law regarding the limitation of jurisdictional immunities of states and the application of the concept of “delict exception” in the consideration of relevant cases are also analyzed. The article also analyzes the prospects for the implementation of decisions made by Ukrainian courts against the Russian Federation in disputes regarding compensation for damage caused to individuals on the territory of Ukraine as a result of the aggression of the Russian Federation.

Key words: international law, judicial practice; immunity of the Russian Federation; aggression of the Russian Federation; jurisdictional immunities; damage to life and health, tort exception.

Постановка проблеми. Внаслідок розпочатої у 2014 р. агресії Росії проти України було завдано значної шкоди здоров'ю фізичних осіб, а також їх майну, як рухомому, так і нерухомому. В результаті цього, надзвичайно актуальним стало питання відшкодування цієї шкоди, яка за правовою логікою має покладатися на винну сторону, тобто на російську федерацію.

Однак, в законодавстві України, зокрема, в статті 79 Закон України «Про міжнародне приватне право» (надалі – ЗУ «Про МПрП») чітко зазначається, що пред'явлення позову до іноземної держави можливе лише за згодою компетентних органів відповідної держави. Зрозуміло, що російська федерація не надаватиме згоди на розгляд позовів проти неї стосовно відшкодування шкоди, а тим паче не надаватиме згоду на виконання рішень судів проти неї та на звернення стягнення на майно, що їй належить. Таким чином, донедавна можна було говорити про неможливість захисту в Україні права на відшкодування шкоди, завданої фізичним особам в Україні внаслідок агресії РФ.

Ще більше ситуація ускладнилася після виходу Росії з Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ). Внаслідок цього було втрачено можливість залучити міжнародний судовий механізм захисту порушених прав, який полягав у можливості звернення осіб до Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Офіційно це відбулося 16 вересня 2022 р., однак підґрунтям для цього стали дії, вчинені російською федерацією в березні 2022 р.

Таким чином, навесні 2022 р. перед українською судовою системою постала проблема забезпечення доступу осіб, життю та здоров'ю яких було завдано шкоди збройною агресією Росії проти України, за умови ненадання першою згоди на розгляд подібних справ в судах України. Вирішення цієї проблеми напряму залежало від вирішення питання права на імунітет російської федерації у відповідних справах, зважаючи на вчинення нею збройної агресії проти України та заперечення суверенітету України.

Відправною точкою для вирішення останнього питання стали два рішення Верховного суду – Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду (надалі – КЦС ВС) від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19 та Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року по справі № 760/17232/20. В обох Постановах було закріплено правовий висновок, згідно з яким російська федерація, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії.

Додатково відкритим залишається питання виконання рішень національних українських судів з подібних справ в іноземних державах та визнання іноземними судами факту непоширення імунітету Росії на розгляд справ, які стосуються відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю фізичних осіб на території України збройною агресією російської федерації.

Стан опрацювання цієї проблематики. Теоретичним аспектам питання імунітетів держав присвячено праці низки видатних зарубіжних юристів-міжнародників, серед яких Г. Лаутерпахт, Я. Броунлі, Я. Сінклер, М. Вольф, Дж. Чешир, П. Норт, А. Уоттс, Д. Фінке, М. Васінські тощо. В сучасній українській юридичній науці досліджувалися загальні питання змісту та сутності державних імунітетів, в тому числі з точки зору концепції функціонального імунітету, зокрема в працях Кисіля В.І., Довгерта А.С., Ніколаєва І.С., Денисова В.Н., Проценко І.М., Савчука К.О.,

Корнійчука О.В., Гіренка О.Т, Медведєвої М.О. Однак, можливість застосування «деліктного винятку», передбаченого міжнародним правом, при формуванні судової практики в Україні пов'язаної з обмеженням імунітету російської федерації при розгляді справ щодо відшкодування шкоди життю чи здоров'ю фізичної особи на території України, детально не досліджувалася в українській науці міжнародного та міжнародного приватного права, зважаючи на те, що відповідні практичні проблеми й судова практика їх розв'язання з'явилися нещодавно.

Метою даної статті є аналіз можливості застосування «деліктного винятку», передбаченого міжнародним правом, при формуванні судової практики в Україні щодо обмеження імунітету російської федерації у спорах, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України, та визначення перспективи виконання закордоном судових рішень, прийнятих українськими судами у відповідних справах.

Виклад основного матеріалу. Імунітети іноземної держави від пред'явлення позову до неї, залучення її до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на розташоване в Україні майно, що належить цій іноземній державі, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно встановлено ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про МПРП». Не застосування цих імунітетів можливе лише за згодою компетентних органів відповідної іноземної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України [1]. Таким чином, в Україні на рівні Закону чітко передбачений абсолютний імунітет іноземної держави.

Однак, наслідком розпочатої у 2014 р. агресії росії проти України стало завдання шкоди життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України. Це обумовило велику кількість позовів про відшкодування шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України внаслідок агресії росії. Однак, у переважній більшості справ позивачі стикалися з судовим імунітетом російської федерації, як відповідача, що унеможливило ефективний захист порушених прав. Адже розгляд справ, де відповідачем була російська федерація, був можливим лише за згодою її компетентних органів, однак росія, через своє посольство в Україні, такої згоди не надавала (наприклад, Постанова Верховного Суду у справі № 357/13182/18 від 3 червня 2020 року, Постанова Верховного Суду у справі № 711/16/19 від 24 червня 2020 року).

Зокрема, в цих справах Верховний Суд наголошував на тому, що не піддає сумніву той факт, що російська федерація є державою-агресором відносно України і внаслідок збройної агресії російської федерації має місце тимчасова окупація частини території України, проте російська федерація як держава користується судовим імунітетом та не може бути учасником справи у суді загальної юрисдикції держави Україна без явно вираженої або мовчазної згоди, висловленої через уповноважених на це її органів чи посадових осіб [2].

Однак, після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. кількість постраждалих та відповідних позовів про відшкодування шкоди значно збільшилася. В результаті цього назрівало прийняття Верховним Судом правового висновку, який би започаткував новий етап судової практики в контексті імунітетів російської федерації.

Як зазначила Ю.В. Черняк «Верховний Суд отримав та прийняв виклик щодо формування практики відмови російській федерації у наданні юрисдикційного імунітету у справах про відшкодування шкоди, завданої громадянам України її військовими діями в Україні» [3].

Перший крок на шляху вирішення проблеми судового імунітету росії було зроблено в Постанові КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19. У цій справі Закарпатський апеляційний суд дійшов висновку про необхідність направлення запиту до посольства рф в Україні щодо згоди або незгоди про розгляд судом України цивільної справи про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф проти України, та зупинення провадження у справі до надходження відповіді на нього. Апеляційний суд, керуючись ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про МПРП», визначив, що іноземна держава за відсутності згоди дипломатичного представництва цієї іноземної не може набувати процесуального статусу відповідача у цивільному процесі.

Однак, у Постанові від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19, Верховний Суд прийшов до висновку, що «рф, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі громадянину України» [4].

Такий висновок започаткував абсолютно новий підхід до судового імунітету російської федерації при розгляді та вирішенні справ про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі на території України внаслідок агресії російської федерації.

Ухвалюючи відповідну постанову сам Верховний Суд наголошував, що «вирішення питання щодо судового імунітету у зазначеній категорії справ має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики» [4], оскільки на момент його прийняття є необхідність у формуванні правового висновку щодо підстав обмеження судового імунітету російської федерації у цій категорії спорів.

Однак, слід розуміти, що вищезазначена Постанова та правовий висновок, викладений в ній, стосувалися не задоволення позовних вимог по суті (компенсація коштів фізичним особами російською федерацією), а саме процесуальних наслідків відсутності у російської федерації судового імунітету у відповідних справах.

В результаті, внаслідок прийняття Постанови Верховний Суд встановив, що починаючи з 2014 року відсутня необхідність у направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням рф збройної агресії проти України та ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А починаючи з 24 лютого 2022 року таке надсилання неможливе ще й у зв'язку із розірванням дипломатичних зносин України з рф [4].

Отже, Верховний Суд визначив, що зупинення провадження в подібних справах з метою направлення запиту до посольства рф в Україні щодо згоди або незгоди про розгляд справи судом України є безпідставним, оскільки рф не користується судовим імунітетом у відповідних справах.

Однак, велику увагу науковців та правників привернула до себе правова аргументація відповідного висновку, викладеного Верховним Судом в Постанові від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19.

Основний акцент в Постанові робився на положеннях двох важливих міжнародно-правових документів у сфері імунітетів держав – Європейської конвенції про імунітет держав 1972 (надалі – Європейська конвенція) та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 (надалі – Конвенція ООН), як на міжнародно-правову підставу для визнання відсутності імунітету російської федерації у справах про відшкодування шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичних осіб на території України внаслідок агресії російської федерації.

Зокрема, стаття 11 Європейської конвенції та стаття 12 Конвенції ООН передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду [5], [6]. Це є, так званий, «деліктний виняток» (англ. «tort exception») для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну особи.

Значення положень цих Конвенцій підтверджується практикою ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні по справі «Олейніков проти Росії» ЄСПЛ вказав, що положення Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року застосовуються «відповідно до звичаєвого міжнародного права, навіть якщо ця держава не ратифікувала її» [7], і Суд повинен брати до уваги цей факт, вирішуючи питання про те, чи було дотримано право на доступ до суду у розумінні статті 6 ЄКПЛ.

Незважаючи на те, що Україна не є учасницею жодної із названих Конвенцій, та те, що ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про МПрП» встановлює протилежне, положення згаданих міжнародно-правових актів стали основою правової аргументації для обмеження імунітету російської федерації. Верховний Суд прийшов до висновку, що вищезазначені Конвенції відображають тенденцію розвитку міжнародного права щодо визнання того, що існують певні межі, в яких іноземна держава має право вимагати імунітет у цивільному процесі [4].

Верховний Суд також проаналізував поняття «деліктного винятку» (англ. «tort exception») та підстави для його застосування, в результаті чого виокремив умови, визначені міжнародним правом як необхідні, для обмеження судового імунітету іноземної держави в подібних випадках.

Враховуючи, що дії російської федерації підпадали під зазначені умови, Верховний Суд визнав, що судовий імунітет російської федерації підлягає обмеженню при розгляді справи, яка була надана Верховному Суду на розгляд у зв'язку з застосуванням «деліктного винятку».

Однак, хотілося б звернути увагу ще на одну важливу частину Постанови КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19, яка стосується встановлення факту, чи підпадають дії рф та її збройних сил на території України під розуміння реалізації державою своїх суверенних прав. Оскільки встановлення подібного факту безпосередньо впливає на поширення юрисдикційного імунітету на державу під час розгляду справ щодо наслідків дій, вчинених збройними силами цієї держави на території іншої держави.

Зокрема, Верховний Суд визнав загальновідомим той факт, що рф з 2014 року чинить збройну агресію проти України. Також встановлено, що після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року дії рф на території України визнано геноцидом Українського народу, відповідно до Постанови Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року.

Таким чином, Верховний Суд прийшов до висновку, що дії рф на території України не є реалізацією нею своїх суверенних прав, оскільки не є суверенним правом держави втручання шляхом збройної агресії в іншу державу. Своїми діями в Україні рф порушує принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, зокрема щодо заборони військової агресії та поваги до суверенітету та територіальної цілісності інших держав.

Однак, висновки, викладені в Постанові КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19 були сприйнятті неоднозначно. Зокрема, позицію КЦС ВС щодо відмови в імунітетах держави-агресора визначали як морально виправдану, однак обґрунтування, надане КЦС слабким навіть з перспективи українського прав [8].

Згодом, Верховним Судом було прийнято ще одну Постанову КЦС ВС від 18.05.2022 року по справі № 760/17232/20, яка була логічним продовженням правової позиції, викладеної в Постанові КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19, проте вже з більш деталізованими підставами для обмеження імунітету російської федерації при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі на території України внаслідок агресії російської федерації.

Зокрема, в Постанові КЦС ВС від 18.05.2022 року по справі № 760/17232/20 були визначені такі мотиви, з яких виходив Верховний Суд при обмеженні імунітету російської федерації:

1) Підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Верховний Суд зазначив, що звернення позивача до українського суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало би позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права [9].

2) Судовий імунітет російської федерації не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004.

В цьому контексті згадувалися положення Європейської конвенції про імунітет держав 1972 та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004, наводилася практика ЄСПЛ, зокрема, вищезазначена справа «Олейніков проти Росії».

Внаслідок цього Верховний Суд прийшов до висновку, що стаття 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 підлягає застосуванню відповідно до звичаєвого міжнародного права як кодифікований звід звичаєвих норм міжнародного права.

3) Підтримання імунітету Російської Федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.

4) Судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням російською федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

Верховний Суд зазначає, що вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави - України, що закріплено у Статуті ООН [9].

Таким чином, Верховний Суд прийнявши Постанову КЦС ВС від 18.05.2022 року по справі № 760/17232/20 підтвердив правовий висновок, сформульований в Постанові КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19, що російська федерація не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі громадянину України [9].

Однак, правова позиція Верховного Суду щодо обмеження імунітету російської федерації, зафіксована у двох вищезазначених Постановах КЦС ВС, зазнала критики, з огляду на ряд важ-

ливих положень, які на їх думку, не були враховані Верховним Судом при винесенні відповідних постанов.

Зокрема, на противагу положенням статті 11 Європейської конвенції про імунітет держав 1972 та статті 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004, на підставі яких застосовується концепція «деліктного винятку» (англ. «tort exception»), наводяться положення вищезгаданих конвенцій та коментарів до них, які унеможливають застосування відповідних статей щодо «деліктного винятку» у конкретній ситуації, пов'язаній з агресією російської федерації та відшкодуванням шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі громадянину України.

Мова йде про статтю 31 Європейської конвенції про імунітет держав, згідно якої «жодне положення даної Конвенції не завдає шкоди імунітетам чи привілеям, якими користується Договірна Держава в тому, що стосується якої-небудь дії чи ухилення від дії з боку її збройних сил чи в зв'язку з ними, коли вони знаходяться на території іншої Договірної держави» [5].

Таким чином, Європейська конвенція про імунітет держав (1972) містить чітке положення про незастосовність її положень, в тому числі статті 11, до діяльності збройних сил держави під час їх знаходження на території іншої держави.

Натомість Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004) не містить аналогічного положення в тексті самої Конвенції. Однак, враховуючи її використання як кодифікованого зводу звичаєвих норм міжнародного права, піднімалося питання, чи поширюються її положення на діяльність збройних сил держави під час збройного конфлікту на території іншої держави. Комісією міжнародного права ООН було підготовлено коментар, згідно якого стаття 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності не застосовується до ситуацій, пов'язаних із збройними конфліктами.

Окремої уваги в цьому контексті потребує також Рішенням Міжнародного Суду ООН від 3 лютого 2012 р., яке стосувалося юрисдикційних імунітетів держави (Німеччина проти Італії: вступ у справу Греції) (надалі – Рішення МС ООН 2012 р.) В Рішенні МС ООН 2012 р. було зафіксовано існування міжнародного звичаю в міжнародному праві, згідно якого дії збройних сил держави під час збройного конфлікту визнаються *acta jure imperii*, а отже на відповідну державу поширюється юрисдикційний імунітет у справах, що стосуються вчинення її збройними силами цивільних правопорушень на території іншої держави під час збройного конфлікту.

Зокрема, у Рішенні МС ООН 2012 р. Суд встановив, що дії німецьких збройних сил, що були предметом розгляду в італійських судах, становили собою *acta jure imperii*, незважаючи на те, що вони були протиправними. Суд визначив, що порушення норм *jus cogens* не впливає на норми міжнародного звичаєвого права щодо імунітету держави [10].

Отже, аналізуючи Рішення МС ООН 2012 р., можна зробити висновок, що навіть незважаючи на вчинення збройними силами певної держави масових вбивств, депортацій, що визнаються міжнародними злочинами, відповідна держава не втрачатиме права посилатися на свій юрисдикційний імунітет при розгляді справ щодо відшкодування шкоди, завданої її збройними силами на території іншої держави.

Саме врахування вищезазначених положень та коментарів до Конвенцій, а також Рішення МС ООН 2012 р. стали підставами для критики правової позиції Верховного Суду, зазначеної у Постановках КЦС ВС, щодо обмеження імунітету російської федерації.

Однак, на противагу критиці можна навести і ряд думок, які б підтверджували, що прийняття відповідних Постановок КЦС ВС є необхідним та виваженим кроком з точки зору формування відповідної судової практики.

Сама по собі позиція МС ООН в рішенні від 2012 р. викликала різні реакції серед науковців. Основне питання полягало в тому, чи не є відповідне рішення занадто державоцентричним, оскільки такі дії збройних сил як, наприклад, геноцид або воєнні злочини не повинні сприйматися як *acta jure imperii*, а відповідно наслідки цих дій не мають розглядатися крізь призму юрисдикційних імунітетів відповідної держави.

Більш того, деякі вчені зазначають, що рішення МС ООН у справі щодо юрисдикційного імунітету 2012 р. можна вважати політично вмотивованим, адже у випадку застосування Судом «деліктного винятку» воно б відкрило «скриньку Пандори» [11]. Це пов'язано з тим, що на момент розгляду відповідної справи світова спільнота, в тому числі юридична, не відчувала необхідності піднімати знову питання щодо відшкодування шкоди Німеччиною, завданої в період діяльності

нацистського режиму, оскільки Німеччина протягом декількох десятиліть після цього вчиняла дії як матеріального характеру (спрямовані на відшкодування завданої шкоди внаслідок виплати репарацій), так і суспільно-політичного характеру (активне засудження політики нацизму та інших подібних суспільно-політичних течій), які фактично і були спрямовані на відшкодування завданої шкоди як конкретним особам, так і міжнародній спільноті в цілому.

Натомість в ситуації з російською агресією на території України така аналогія є некоректною. Оскільки на сьогодні фізичні особи, яким завдано шкоди на території України внаслідок агресії російської федерації, у випадку застосування юрисдикційного імунітету рф, не матимуть жодного ефективного механізму захисту своїх порушених прав.

Окрім того, посилення на будь-які приклади - або з практики ЄСПЛ, або іншого міжнародного суду - в рішеннях Верховного Суду були покликані, насамперед, проілюструвати, що така концепція відмови в абсолютному юрисдикційному імунітеті та перехід до концепції обмеженого імунітету іноземної держави має місце в міжнародній практиці [12].

Таким чином, аргументація, зазначена в Постанові КЦС ВС від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19 та Постанові КЦС ВС від 18.05.2022 року по справі № 760/17232/20, була спрямована на те, щоб показати тенденцію міжнародного права до обмеження юрисдикційних імунітетів держав та поступовий відхід від державоцентричної концепції абсолютного імунітету.

Більш того, можливо саме сьогодні в рамках міжнародного права відбуватиметься формування нової звичаєвої норми, яка передбачатиме незастосування юрисдикційних імунітетів держави та відповідно застосування «деліктного винятку» при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої збройними силами відповідної держави під час вчинення нею актів агресії на території іншої держави.

Зокрема, нова практика національних судів та зміни до національного законодавства можуть розпочати процес формування нової звичаєвої норми, котра буде гарантувати виняток із принципу юрисдикційного імунітету держави, що порушила імперативні норми міжнародного права [11].

В цьому контексті постає і питання проведення законодавчих змін. У вирішальний момент Верховний Суд взяв на себе надзвичайно важливу роль та почав формування абсолютно нової судової практики. Натомість національне законодавство жодним чином не відображає цих змін, а навіть, навпаки, протиставляє цій практиці частину 1 статті 79 ЗУ «Про МРрП».

Варто зазначити, що на сьогодні на розгляді Верховної Ради України перебуває Проект Закону про внесення змін до статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» (щодо непоширення судового імунітету на розгляд справ, в яких відповідачем є держава-агресор) № 8165 [13]. Цим законопроектом пропонується доповнити частину 1 статті 79 ЗУ «Про МРрП», передбачивши, що для розгляду позовів, поданих до держави, яка визнана державою-агресором, немає необхідності отримувати згоду компетентних органів відповідної держави, яка визнана державою-агресором.

Однак, паралельно з питанням розгляду судових спорів у вищезазначених справах та внесенням відповідних змін до законодавства постає питання виконання рішень, які прийняті у справах про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі на території України внаслідок агресії російської федерації. Наприклад, по справі № 308/9708/19 Закарпатський апеляційний суд прийняв Постанову від 27.07.2022 року вже по суті позову, задовольнивши позовні вимоги позивача про стягнення моральної шкоди з російської федерації. Як наслідок, постає питання, чи підлягатиме виконанню це рішення, прийняте українським судом проти російської федерації без її згоди на участь у відповідному процесі.

Звичайно, якщо ми говоримо про Україну, то, з огляду на правові позиції Верховного Суду, більш ніж впевнено можна говорити, що такі рішення будуть прийматися до виконання. Стосовно виконання відповідних рішень українських судів закордоном, то тут позиція судів іноземних держав щодо виконання відповідних рішень прийнятих українськими судами проти російської федерації не в останню чергу буде залежати від міжнародної політичної позиції відповідної іноземної держави до повномасштабної агресії російської федерації та, як наслідок, об'єктивного розуміння загрози, в тому числі в міжнародно-правовому полі, яку становлять дії держави-агресора та її збройних сил на території України.

Висновки. Отже, на сьогодні в Україні сформувалася новітня судова практика щодо юрисдикційних імунітетів російської федерації, яка передбачає, що під юрисдикцію українських судів підпадає розгляд справ про відшкодування шкоди, завданої фізичним особам актами агресії

російської федерації. При цьому, в українських судів відсутня необхідність у направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у подібних справах, оскільки під час їх розгляду рф не може посилається на свій судовий імунітет. Така судова практика сформувалася з урахуванням як національного законодавства України (ЗУ «Про МПрП»), так і міжнародно-правових документів (Європейська конвенція про імунітет держав; Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності), а також з визнанням тенденції міжнародного права до обмеження юрисдикційних імунітетів держав та поступового відходу від державоцентричної концепції абсолютного імунітету держави. При цьому є великі сподівання, що судова практика, яку започаткували українські суди, посприє формуванню нової звичаєвої норми у міжнародному праві, яка в свою чергу допоможе притягнути російську федерацію до реальної відповідальності та забезпечить ефективний спосіб захисту осіб, права яких порушені актами агресії, вчиненими рф з 2014 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право», 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.06.2020 року у справі № 357/13182/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928706>.
3. Черняк Ю.В. Питання юрисдикційного імунітету у практиці Верховного Суду (на прикладі цивільних позовів до Російської Федерації про відшкодування шкоди). *Український часопис міжнародного права* № 3/2022 С. 60–66. URL: <https://jusintergentes.com.ua/images/2022/3/Cherniak.pdf>.
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>.
5. Європейська конвенція про імунітет держав, 1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_060#Text.
6. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text.
7. Справа Олейніков проти Росії № 36703/04. Рішення ЄСПЛ від 14 березня 2013. § 68. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117124%22%5D%7D>.
8. Водяніков О.Ю. Мистецтво юридичної війни: як позбавити державу-агресора юрисдикційних імунітетів. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/523500_mistetstvo_yuridichnoi_viyuni_yak.html.
9. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18.05.2022 року у справі № 760/17232/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>.
10. Юрисдикційні імунітети держави (Німеччина проти Італії: вступ у справу Греції). Рішення Міжнародного суду ООН від 3 лютого 2012 року. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf>.
11. Медведєва М.О. Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 44–52. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-44-52.pdf>.
12. Погрібний С.О. Обмеження судового імунітету Росії. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1348085/>.
13. Проект Закону № 8165 від 31.10.2022 про внесення змін до статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» (щодо непоширення судового імунітету на розгляд справ, в яких відповідачем є держава-агресор). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40734>.